

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1

Haziran-2023

MAKALE BİLGİLERİ

Elmalılı'nın Tefsirinde Garîbü'l-Kur'ân Meselesi¹

The Issue of Garîbü'l-Qur'an in Elmalılı's Tafsir

YAZAR

Harun ÖZBAYRAK

MEB, YL Öğrencisi, Ardahan Üniv. LEE Enst.

harunozbayrak_08@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-9330-422X

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 30.04.2023

Makale Kabul Tarihi: 29.05.2023

Sayfa Aralığı: 142-164

¹ Bu makale, Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi Mukadder Arif Yüksel danışmanlığında hazırlanan “Elmalılı'nın Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Garibu'l-Kur'an ve Garib Kelimelerin Mukayeseli İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

ÖZET

Çalışmamızda 20. yüzyılın meşhur âlimlerinden biri olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eseri çerçevesinde müellifin "Garîbü'l-Kur'an" konusuna yaklaşımı ve garîb kelimeleri izahı incelenmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği son büyük âlimlerden biridir. Ömrü boyunca ilimle meşgul olmuş ve çeşitli eserler telif etmiştir. Hayatı ve tefsiri üzerine onlarca çalışma yapılmıştır. Bizim üzerinde çalışma yaptığımız tefsirin birçok baskısı yapılmıştır. Ayrıca sadeleştirmiş nüshaları da vardır. Onun tefsiri çok yönlü olup, içerisinde hem rivayet hem de dirayet tefsir özelliklerini barındırmaktadır. Çok yönlü olmasından dolayı da yazıldığı günden günümüze kadar farklı çalışmalara konu olmaktadır. Müellifin "Garîbü'l-Kur'an" a dair müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Ancak ayetleri açıklarken birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Biz de o değerlendirmelerden hareketle Elmalılı'nın Garîbü'l-Kur'an'a yaklaşımını ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızda sadece farklı dil ve lehçelerde yer alıp, bundan dolayı "garîb" kabul edilen kelimeleri inceledik. Müellifin yirmi yedi adet kelimeyi "garîb" addederek açıkladığını tespit ettik.

Anahtar Sözcükler: Kur'an, Tefsir, Ulûmü'l-Kur'an, Elmalılı, Garîbü'l-Kur'an

ABSTRACT

In our study, the author's approach to the subject of "Garîbü'l-Kur'an" and his explanation of garib words were examined within the framework of the work "Hak Dini Kur'an Dili" by Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, one of the famous scholars of the 20th century. Elmalılı Hamdi Yazır is one of the last great scholars of the Ottoman Empire. Throughout his life, he has been busy with science and has written various works. Dozens of studies have been done on his life and interpretation. There have been many editions of the tafsir that we are working on. There are also simplified copies. His tafsir is versatile and includes both narration and insight tafsir. Due to its versatility, it has been the subject of different studies since the day it was written. The author does not have an independent work on "Garîbü'l-Qur'an". However, he made some evaluations while explaining the verses. Based on those evaluations, we tried to reveal Elmalılı's approach to Garîbü'l-Quran. In our study, we only examined the words that take place in different languages and dialects and therefore are accepted as "garîb". We have determined that the author explained twenty-seven words as "garib".

Keywords: Qur'an, Tafsir, Ulûmü'l-Qur'an, Elmalılı, Garîbü'l-Qur'an.

GİRİŞ

Tefsir ilmi, terim ve metotları sonradan ortaya konulsa da Hz. Peygamberle (s.a.s) başlayan bir ilimdir. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk müfessiri Kur'ân'ın kendisine indirildiği Hz. Muhammed (s.av.)'dir. Hz. Muhammed (s.av), anlaşılamayan, açıklanmaya ihtiyaç duyulan veya sorulan sorulara cevaplar vererek Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmiştir. Hz. Muhammed (s.av.)'den sonra bütün dönemlerde müfessirler Kur'ân'ı farklı açılardan ele alarak anlamaya ve anlatmaya çalışmışlardır.

Hiç şüphe yok ki bir kitabı doğru anlamak, onun kullandığı dili en doğru şekilde bilmekle mümkündür. Bu sebepten dolayı Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir şekilde anlayabilmek onun kullandığı dil olan Arapçayı doğru bilmekten geçmektedir. Dili bilmek demek de onun kullandığı kelimelerin tam olarak anlaşılması, doğru bilinmesi demektir. Kur'ân'ın dilinin Arapça olması hasebiyle onu anlamak için Arap divanına başvurmak gerekmektedir. İslam âlimleri her dönemde Kur'ân'ın doğru anlaşılması için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Kur'ân'ın anlaşılmasında Kur'ân ilimlerinin (*Ulûmü'l-Kur'ân*) önemli bir yeri vardır. Bunlardan Garîbü'l-Kur'ân, Kur'ân tefsirinde ilk başvuru ilimlerinden biridir. Kur'ân'ın anlaşılmasında Arapça'nın yerini Zerkeşî şöyle açıklamaktadır: “Arapça, her dönemde bir topluluğun farz-ı kifayeden de öte tevatür derecesinde bilmesi gereken bir ilimdir” (ez-Zerkeşî, 2007, I, 391).

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlayabilmek için öncelikle Kur'ân'da geçen ve Garîbü'l-Kur'ân, Mübhemâtü'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân kapsamına giren kelime ve cümlelerin nuzül ortamında nasıl anlaşıldığını tesbit etmek gerekmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'ın nazil olmaya başladığı ilk yıllardan itibaren sahabiler Hz. Peygambere sorarak, müfessirler ise Arap divanına, şiirine başvurarak Kur'ân-ı Kerîm'deki “garîb” kelimeleri anlamlandırmaya çalışmışlardır. “Garîbü'l-Kur'ân” ilmi, Ulûmü'l-Kur'ân sahasında muhteva bakımından en geniş ve yoğun çalışmaların ortaya konulduğu ilim dallarından biridir. Bu sebeple biz de tefsir usulünde önemli bir yer tutan bu konu hakkında Elmalılı'nın görüşlerini ve garîb kelimelere getirdiği izahatları derlemeyi murad ettik. Yazar'ın tefsir metodu hakkında ve Garîbü'l-Kur'ân konusunda kısaca bilgiler verdik.

Tefsiri üzerinde çalıştığımız Elmalılı, “Garîbü'l-Kur'ân” sahasında müstakil bir eser telif etmemiş ve tefsirinde bu başlıkta bir açıklamaya da yer vermemiştir. Ancak ayetleri tefsir ederken bazı kelimelerin “garîb” olduğunu, farklı dillerden geçtiğini ve Arapçalaştığını ifade ederek muhtelif yerlerde uzunca izahatlar yapmıştır.

Bir kelime Arapça'da üç temel sebepten dolayı garîb kabul edilmektedir:

1. Kureyş lehçesi dışındaki bir lehçeden gelen kelimeler,
2. Yabancı kökenli bir kelime olup zaman içerisinde Arapçalaşan, yani *muarreb* denilen kelimeler,
3. Mânâsının kapalılığından dolayı anlamının doğru anlaşılabilmesi (er-Râfî, 1986, 402; Bilmen, 1973, I, 119; Cerrahoğlu, 2007, 151-157; Cerrahoğlu, 1996, XIII, 379; Cerrahoğlu, 1978, XII, 22; Okumuş, 2012, 357-359; Aktaş, 2021, 20-21).

Biz çalışmamızda üç temel sebepten ilk ikisini temel alarak değerlendirmelerde bulunduk. Garîb kelimelerin manalarının kapalılığı göreceli olduğu için konumuza dâhil etmedik. Müellifimizin yabancı dilden Arapçaya geçen ya da Kureyş lehçesinin dışında farklı bir lehçeden gelen kelimeler üzerindeki açıklamalarını temel alarak incelememizi yaptık.

Elmalılı'nın tefsirinde yer verilen "Ulûmü'l-Kur'ân"-a dair bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Oğuzhan Şemseddin Yağmur'un "Elmalılı Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl" (İzmir, 2001), Durmuş Esen'in "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Ulûmü'l-Kur'ân" (Sakarya, 2008), Önder Mısır'ın "Elmalılı'nın Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Nüzûl Sebepleri" (Bartın, 2020) adlı yüksek lisans tezleri vardır. Kur'ân ilimlerine dair çalışmalar olsa da Elmalılı'nın Garîbü'l-Kur'ân' a dair yorumları hakkında bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makalemizde Elmalılı'nın Garîbü'l-Kur'ân'a dair görüşleri ve garîb kelimelere yönelik izahları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı ve Tefsiri

M. Hamdi Yazır 1294/1877 yılında Antalya ili Elmalı ilçesinde dünyaya gelmiştir. Elmalılı hem anne tarafından hem de baba tarafından ilmiye sınıfına mensuptur. İlk ve orta öğrenimini doğduğu yerde görüp hafızlığını da kendi çabalarıyla tamamlayarak dayısı Mustafa Efendi ile birlikte İstanbul'a gitmiştir. Beyazıt Camii'nde Kayserili Mahmut Hamdi Efendiden ders okuyarak icazetini almıştır (Paksüt, 1993, 43). Soyadı kanunu ile birlikte doğduğu köyün adını (Yazır), soyadı olarak almıştır. Ancak Muhammed Hamdi soy isminden çok nüfusa kayıtlı olduğu yer olan Elmalılı ismiyle bilinmektedir. Tahsil hayatı devam ederken hat dersleri almış, kendi gayretleri ile felsefe, edebiyat ve musiki öğrenmiştir (Yavuz, 1995, XI, 57-62).

Hayatı boyunca çeşitli görevlerde bulunan Hamdi Yazır, vefatına yakın bir zamanda yazdığı tefsir kitabı ile tanınmaktadır. Yeğeninifadesi ile siyah saçlı, çok heybetli, iri yarı, geniş göğüslü, kara gözlü, beyaz tenli, yakışıklı bir zattı. 64 yaşında iken, 27 Mayıs 1942 yılında İstanbul Erenköy'de eniştesinin evinde vefat etmiş ve nâ'sı yine İstanbul'da Sahray-ı Cedid mezarlığına defnedilmiştir. Yazarımız Muhammed Hamdi Yazır'ın ilmi kişiliği klasik âlimlerden farklılık arz etmektedir. Müfessirimiz, dini ilimlerin yanında pozitif ilimlerde de kendisini yetiştirmiş, Avrupa'nın ilminden istifade edilmesi gerektiği görüşünü belirtmiştir (Yavuz, 1995, XI, 57-58).

M. Hamdi Yazır, dini bilgisinin yanında felsefeye yönelerek itikadi çalışmalara destek olmak amacıyla kelimeler sahasında da fikirlerini beyan etmiştir. Tefsirinde kelâmî problemleri ele alarak görüşlerini ifade etmiştir. İslam akaidine zıt düşen akımları eleştirerek onların fikirlerini delilleriyle çürütmeye çalışmıştır (Ersöz, 1993, 173).

İslami ilimlere vukufiyeti olan Elmalılı Hamdi Yazır, aynı zamanda dil, sanat ve musiki alanlarında da adından söz ettirmiştir. Ancak Müellifimizin asıl uzmanlık alanı fıkıhtır. İlk eserleri fıkıh alanıyla ilgilidir. Kendisini çok yönlü geliştiren yazarımız tefsir sahasında yazdığı bizim de üzerinde çalıştığımız eseriyle ün kazanmıştır (Köksal, Kaya, 2011, 21).

Eserleri:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın basılmış ve basılmamış toplam on adet eseri bulunmaktadır. Burada sizlere kısaca kitap isimlerini vererek tefsiri hakkında

değerlendirmelerde bulunduk. Kitapları hakkında geniş bilgi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Asiklopedisi'nin Elmalılı maddesinde bulunabilir.

Basılmış Eserleri:

1. *Hak dinî Kur'ân dili.*
2. *İrşâdü'l-ahlâf fi ahkâmi'l-evkâf.*
3. *Hz Muhammed'in dinî İslâm.*
4. *el-Metâlib ve'l-mezâhib.*
5. *İstintâcî ve istikrâî mantık.*
6. *Kur'an-ı Kerîm meâli.*

Basılmamış Eserleri:

1. *İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu.*
2. *Hüccetulâhi'l-bâliga.*
3. Sûrî mantıka ait bir eseri.
4. Usûl-i fıkha ait bir eseri.

Bu eserlerinin dışında şiir alanında basılmamış eserleri mevcuttur. Eserlerinin yanı sıra *Beyanülhak* ile *Sebîlürreşâd* isimli dergilerde Küçük Hamdi ya da Elmalılı Küçük Hamdi isimleriyle farklı konularda çok sayıda makaleleri bulunmaktadır (Yavuz, 1995, XI, 57).

Tefsiri:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsiri hakkında sadece rivâyet tefsiri ya da sadece dirâyet tefsiri diyememekteyiz. Elmalılı'nın tefsir metodu hakkında kendisi mukaddimesinde birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı bu görevi kendisine verirken tefsirinde takip edeceği yöntemi de Elmalılı'dan istemiş o da bu çerçevede hareket etmiştir. Aralarında yaptıkları anlaşmaya göre önce âyet veya âyet-i kerimelerin yazılması, altına da yüce meâli ve bunu takiben tefsirinin yazılması, tefsir ve açıklama kısmında ise şu noktalara dikkat edilmesi kararlaştırılmıştır:

1. Âyet-i kerimeler arasındaki ilişkiler,
2. Esbâb-ı nüzûl (Sûrelerin iniş sebepleri),
3. Kırâat (Kur'ân'ı okuma tarzı) on okuyuş biçimi ile sınırlı olması,
4. Gerektiğinde terkip, tamlama ve kelimelerin dil özelliklerinin açıklamaları,
5. İtikatta Ehl-i Sünnet mezhebine uyulması ve amelde ise Hanefî mezhebine göre ayetlerin delalet ettiği bireysel ve sosyal, ahlâkî hükümlerin açıklanması, ilmi ve felsefî konulara işaret eden ayetlerin izahı, özellikle tevhid ve nasihatlerle ilgili âyetlerin detaylıca tefsiri, İslâm tarihi ile ilgili olayların zikredilmesi,
6. Batılı yazarlarca yapılan yanlış ve önyargılı yorumlarla ilgili uyarıların yapılması,

7. Tefsirin mukaddimesinde Kur'ân'ın mucizeliği ve hakikati gibi önemli hususlarda açıklamaların yapılması (Yazır, 1997, I, 20).

Eserinde Kur'ân'ın tamamını kapsayıcı bir şekilde ele almaya gayret eden müellifimiz, bir âyetin tefsirini bireysel olarak değerlendirmemiş, bütüncül yaklaşımla farklı âyetlerle bağlantılı şekilde açıklamayı tercih etmiştir. Müfessirimiz hem rivayet hem de dirayet tefsir özelliklerini kendi konularında ele alarak, akıl ve nâkilin birbirlerine zıt değil, uygun olduğunu kabul ederek tefsirini kaleme almıştır. Hamdi Yazır'ın tefsiri geleneksel tefsir kaynaklarına yöntem bakımından benzerlik göstermektedir. Elmalılı tefsirini yazarken, sûrenin ismini, âyet var ise farklı isimlerini, nüzul sebebini, âyetlerin, kelimelerin ve harflerin sayılarını, fasılasını, diğer sûrelerle olan bağlantılarını, sûrenin Mekkî ve Medenî olduğunu belirtmiş, akabinde âyetlerin meallerini vererek tefsirine geçmiştir. Tefsirinde kelimelerin lügavî ve ıstılâhî manaları, sûreler ve âyetler arası tenasübün vurgulanması, nâsih-mensûh konusu, sahabe ve tabiîn müfessirlerinin görüşlerinin yanında daha sonraki âlimlerin yorumları da bulunmaktadır (Albayrak, 1993, 160).

Merhum Elmalılı'nın tefsirinin özelliklerini kısaca ifade etmek gerekirse, diğer müfessirler gibi O da esbab-ı nüzule, nâsih ve mensuha, ahkâma, ahlâka, akaid ve ibadetlere, hükümlerin hakikatine dair izahlar yapmıştır. Müellifin eserinde fenni ilimlere, hikmet ve felsefeye dair konulara yer vermesi ise bu eseri diğer tefsirlerden farklı ve özgün hale getirmiştir.

Müfessirimizin tefsirinde günümüz tefsir çeşitlerinin birçoğuna rastlamak mümkündür. Tefsirinde yapmış olduğu yorumlardan fikhî tefsir, kelâmî tefsir, işârî tefsir, ilmî tefsir çeşitlerine dair örnekler bulunduğu görülmektedir (Özel, 2015, 36-45). Elmalılı asıl tefsirin rivâyete dayalı tefsir olduğunu dile getirmiştir. Rivâyet aktarma konusunda oldukça titiz davranarak, her bulduğu rivâyeti nakletmemiştir. Rivâyetleri eleştiri süzgecinden geçirmiş, gerektiğinde nakiller arasında tercihler yapmıştır. İsrâiliyat'tan olan rivâyetlere itibar etmediği gibi bazı yerlerde bu bilgilerin İsrâiliyat'tan olduğuna özellikle işaret etmiştir (Ersöz, 1993, 175).

1. Garîbü'l-Kur'ân İlmi

1.1. Garîb Kelimesinin Anlamları

Arapça garâbet (gurbet) masdarından gelen garîb kelimesi sözlükte "yurdundan uzak kalan, kendi cinsi arasında eşi ve benzeri bulunmayan, tek ve nâdir olan, bilinmeyen, müphem ve kapalı olan" anlamlarına gelir (Ferâhîdî, 2003, III, 272; İsfahânî, 2015, 604; Zemahşerî, 1998, I, 696; Asım, 2013, I, 579-580). Az kullanılması sebebiyle, mânası, sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimelere garîb, kelime veya sözdeki bu duruma da garâbet adı verilir (İbn Manzûr, 1990, I, 639).

Râğîb el-İsfahânî'ye göre garîb kelimesi; uzakta olan her şey, cinsi arasında benzeri bulunmayan şeydir (İsfahânî, 2015, 604). Hz. Peygamber'in; **بَدَأَ الْإِسْلَامَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ** "İslâm garîb başladı ve yine başladığı gibi garîb olacaktır." meâlindeki hadisinde de garîb kelimesi mahrum manasında geçmektedir (Müslim, 1996, I, 130). Müslümanlar kendi milletleri arasında görünseler de gariptirler, mahrumdurlar. Bu gariplik az müminlerin çok müşrikler arasında kalmasından meydana gelmektedir.

İsmail Cerrahoğlu, garîb kelimesini "Az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimelere garîb denir." şeklinde açıklamaktadır (Cerrahoğlu, 1996, XIII, 379-380). Zira Kur'ân'daki kelimelerin garipliği, kelimelerin anlamındaki karmaşanın sebebi başka dillerden Arapçaya geçen kelimelerin Arapçalaşması, farklı kabilelerde farklı lehçelerin kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Demirci, 2018, 74; Gümüş, 1987-1988, 10-11).

Çeşitli ilimlerde farklı manalar ifade eden "garîb" kelimesi Arap edebiyatında manası açık olmayan, az kullanılan kelime demektir. Bu kelimedeki gariplik, ya mana itibariyle kapalı ve anlayıştan uzak oluşu sebebiyle "fesahati ihlal eden veya az kullanıldığı için garip olup, fesahati ihlal etmeyen" olmak üzere iki kısımda incelenir. Kur'ân'daki garîb kelimeler bu ikinci kısımdandır (Cerrahoğlu, 1978, 17).

"Garîb" kelimesi, lügat ilminde Kur'ân ve hadislerin yabancı kelimeleri, hadis ilminde Peygamber'in ahabından biri tarafından rivayet edilmemiş olan münferit hadisleri, Astroloji ilminde yıldızların yerleri hakkında bilginin bulunmamasını ve belağat ilminde ise edebi zevke uygun düşmeyip kulağı rahatsız eden lafızları ifade etmektedir (Tehânevî, 1996, XII, 1250-1251).

Kelamda ise garîb kelimesi, anlayıştan uzak ve kapalı olan kelimedir ki, bu, doğduğu topraklardan uzak ve yakın çevresinden ayrılmış yabancı biriyle eşdeğer bir anlam içermektedir. Kelamda "garîb" in iki yönünün olduğu vurgulanır. Birisi, kelimenin mana itibariyle kapalı ve idrakten uzağa düşmesi, diğeri ise Arap kabilelerindeki şâzz olan kelimelerin kullanıldığı yöreden ayrı oluşudur ki, bize onların lugatlarından bir kelime gelirse "garîb" sayarız, denilmektedir (Elmalı, 1986, 35).

1.2. Garîb Kelimesi ve Türevlerinin Kur'ân'da Kullanımı

Garip (غرب) kelimesinin müştakları, Kur'ân-ı Kerim'in 19 yerinde 13 farklı kalıpta kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla *ğerebet* غَرَبَتْ (el-Kehf, 18/17), *teğrubu* تَغْرُبُ (el-Kehf, 18/86), *elğurubu* الْغُرُوبُ (Kâf, 50/39), *ğurubiha* غُرُوبَهَا (Tâhâ, 20/130), *elmeğribu* الْمَغْرِبُ (el-Bakara, 2/115, 142, 177, 258; el-Kehf, 18/86; eş-Şuarâ, 26/28; el-Müzzemmil, 73/9), *elmeğribeyni* الْمَغْرِبَيْنِ (er-Rahmân, 55/17), *elmeğaribu* الْمَغَارِبِ (el-Meâric, 70/40), *meğaribeha* مَغَارِبَهَا (el-A'râf, 7/137), *elğarabiyyi* الْعَرَبِيِّ (el-Kasas, 28/44), *ğerbiyyetin* غَرْبِيَّةٍ (Nûr, 24/35), bu kelimeler kullanıldığı ayetlerde batı yönünü ve güneşin batışını ifade etmektedir. Maide Suresi 31. Ayetinde ise *ğarabâ* ve *elğarab* şeklinde kullanılmıştır, karga manasına gelmektedir. *ğarabîb* وَغَرَابِيبُ (Fâtır, 35/27) ayetinde ise siyah renkli yollar manasına gelmektedir (Okuyan, 2015, 614-616).

Görüldüğü gibi "Garîb" kelimesi değişik türevleriyle Kur'ân'da geçmektedir. Allah Teâla, bu kelimeyi bizim üzerinde durduğumuz manada kullanmamıştır. Fakat güneşin batışı, siyah renkli yollar gibi müştakları, bir yönüyle eşyanın belli belirsiz hale gelmesi, tam seçilememesi gibi hususiyetleriyle bunların garîb olması arasında bir benzerlik ve ilgi de düşünülebilir. Lügat kaynaklarında belirtildiği gibi garîb kelimesi Arapça'da konumuzu ilgilendiren manalarıyla sık sık kullanılmaktadır (Akyüzoğlu, 2004, 66).

1.3. Garîbü'l-Kur'ân İlimi

Garîb kelimesinin manalarını ve Kur'ân'daki kullanışlarını inceledikten sonra Garîbü'l-Kur'ân ilminin mahiyetine değinmek istiyoruz.

Kur'ân ilimlerinin bir dalı olan Garîbü'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerim'deki manası kapalı lafızları tefsir eden önemli bir ilim dalıdır. Zekeşî (ö.794/1392), bu ilmin bilinmesinin müfessirler için zaruri olduğun ifade etmektedir (Zerkeşî, 1988, I, 367). Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmü'l-Kur'an* isimli eserinde müfessirin bilmesi gereken ilimleri sıralarken Garîbü'l-Kur'ân ilmini de zikretmektedir (Süyûtî, 2004). Bu ilim tefsir ilminin özel lügavi bir konusu ya da lügatle ilgili bir cihettir, denilmektedir (Akyüzoğlu, 2004, 66).

Sadrettin Gümüş'ün Garîbü'l-Kur'ân ilmine dair yapmış olduğu en kapsamlı tanım şöyledir:

“Kur'ân'daki muğlak, üstü kapalı, anlaşılması güç, muhtelif Arap lehçelerine ait veya aslen yabancı olup Arapçalaşmış kelimelere verilen isimdir. İşte Kur'an'daki bu izaha muhtaç kelimelerin açıklanması ve izahına "Garîbü'l Kur'an'ın Tefsiri", bunları bir araya getiren ve manalarını açıklayan tefsir kitaplarına "Garîbü'l-Kur'an Tefsirleri" (lugatleri) denir. Bu kelimelerin açıklanmasıyla uğraşan ilme de "Garîbü'l-Kur'an ilmi" adı verilir.” (Gümüş, 1987-1988, 11).

Bu konuda İsmail Cerrahoğlu da şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerim Kureyş lehçesiyle indirilmesine rağmen diğer Arap lehçelerinden gelen veya yabancı dillerden alınıp Arapçalaştırılan kelimeleri içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca Kur'an'da, az kullanılması münasebetiyle manası yaygın olarak bilinmeyen, anlaşılması zor lafızlar da vardır. Tefsir ilminde Kur'ân-ı Kerim'deki yabancı kelimelerin açıklanması Garîbü'l-Kur'ân'ın konusunu teşkil etmektedir (Cerrahoğlu, 1996, XIII, 379).

Garîbü'l-Kur'ân konusu, Kur'an'ın anlaşılması için önem arz etmektedir. Süyûtî bu konuda şöyle demektedir: Beyhakî (ö. 458/1066), Ebu Hureyre'den (ö. 58/678) merfu olarak Hz. Peygamber (sav)'in: "Kur'ân'ı iyice açıklayınız, garîblerini öğrenmeye çalışınız." hadisini

rivayet eder (el-Heysemî, 2015, VII, 166). Aynı hadisi Beyhakî; Hz. Ömer (ö. 73/693) ve İbn Mes'ud'dan (ö. 32/652-653) mevkuf olarak rivayet etmiştir (Beyhakî, 2003, XIII, 546). Ayrıca Suyûtî (ö. 911/1505) hadisteki أَغْرَبُوا fiilinin manasını, Kur'ân kelimelerinde verilmek istenen anlamın karşılığını bulan manaya ulaşmaktadır; yoksa nahiv ıstılahında kullanılan i'rab manasında değildir, diyerek açıklık getirir (Süyûtî, 2004, I, 271). Fakat bu hadisi değerlendiren İsmail Cerrahoğlu: "Anlam bakımından böyle bir rivayetin Peygamberden gelmesi mümkün görünmemektedir. Asr-ı saadet döneminde Kur'ân-ı Kerim'in i'rabı ve garîbleri hakkında tartışmalar yapılmış gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki o dönemde böyle bir husus vuku bulmamıştır. Ancak bu haber, sonraki asırlarda dilsel çalışmalardan kaynaklanan bir bilginin, Peygambere kadar ulaştırılmış hatalı bir isnadı olabilir, demektedir (Cerrahoğlu, 2007, 154). Burada Suyûtî'nin, i'rabtan maksadın ne olduğunu açıklaması bu tür bir değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Hz. Peygamber (sav)'in bu sözündeki gayesinin Kur'an'ın manalarının açıklanıp iyice anlaşılması olduğu görülmektedir (Akyüzöğlü, 2004, 68).

Süyûtî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an* isimli eserinde konuyu, otuz altıncı bölümde Kur'ân'ın garîbini bilmek, otuz yedinci bölümde Hicaz Lugati dışındaki lehçelerden gelen kelimeler ve otuz sekizinci bölümde ise Kur'ân'da Arap lugati dışındaki dillerden gelen kelimeler ile ilgili başlıkları olmak üzere üç ana bölümde incelemiş ve bu konuda pek çok misal vermiştir (Süyûtî, 2004, I, 271-365). Bu başlıklar detaylı incelendiğinde görülecektir ki yukarıda verilen tarifler, Garîbü'l Kur'ân ilminin konularını içermektedir.

2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri'nde Garîb Kelimeler

Müellifimiz Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsirinde Kur'ân-ı Kerim'in dilinin Arapça olduğunu muhtelif yerlerde belirtmektedir (Yazır, 1997, I, 13-14).

Elmalılı, Kur'ân-ı Kerim'de manasını Arapların anlayamayacağı sözcüklerin olmadığını, fakat bazı kelimelerin anlamlarının derin olabileceğini ifade etmektedir (Yazır, 1997, I, 14). Müfessirimiz Hamdi Yazır, Kur'ân-ı Kerim'in dilinin Arapça olduğunu vurgulamakla birlikte bazı kelimelerin farklı dillerden Arapçaya geçtiğini ifade etmekte ve söz konusu kelimenin Arapçalaştığını belirterek izah etmektedir (Yazır, 1997, III, 442). Biz de burada müellifimizin garîb olarak sayıp ele aldığı yirmi yedi kelimeyi açıklayacağız.

2.1. el-Bakara Suresi 31. Ayette Geçen “أَدَمَ” (Âdem) Kelimesi

“Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti...”

Müellifimiz Elmalılı Hamdi Yazır ise Âdem kelimesinin *üdmeden* veya *edim-i arzdan* türemiş “أَفْعَلٌ” vezninden Arapça bir kelime olduğunun rivayet edildiğini ancak a'cemî yani Arapça olmayan ve “فَاعِلٌ” fâal veznindeki halinin tercih edildiğini belirtmektedir. Zemahşerî, Beydavî, Ebu's-Suûd ve diğerleri gibi muhakkikîn (tahkik ehli müfessirlerin) tercihinin de bu yönde olduğunu vurgulamaktadır. İmam Şa'bî bunun "azer" ve "a'zer" kelimeleri gibi İbranice asıllı olduğunu iddia etmiş, Âdem'in Süryanice'de "toprak" manasında kullanıldığını beyan etmiştir. Bir takım dilci müfessirler de Âdem kelimesinin *hâtam* vezninde Süryanice olduğunu açıklamışlardır. Bu yaklaşım şekli dilimizdeki "adam" telaffuzuna daha yakın görünmektedir (Yazır, 1997, I, 271).

Bu açıklamalar ile birlikte Ebu'l-Beşer (Âdem)'in çeşitli dillerde farklı isimlerle zikredildiği de nakledilmektedir. Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*'deki değerlendirmesine istinaden Mecûsîlerden bir grup olan Küyumseriye için, "Keyumers, Âdem'dir" açıklamasını yapan müfessirler bulunmaktadır (Şehristânî, 2016, 16-33). Hint ve Acem tarihlerinde Keyumers için Âdem isminin kullanıldığı görülmektedir. Diğer tarihçiler ise bu görüşe katılmamaktadırlar. Fakat İbnü Esir de *el-Kâ-mil*'inde "Mecusilerin Keyumers diye ifade ettikleri Hz. Âdem'dir." demektedir (İbnü'l-Esîr, 1997, I, 67). Müellifimiz bu açıklamalarının sonunda kelimenin en açık anlamının, insanlığın ilk lisanına ait bir kelime olarak değerlendirmenin doğru olduğu kanaatindedir (Yazır, 1997, I, 272).

2.2. el-Bakara Sûresi 104. Ayette Geçen “رَعَيْنَا” (*Râ'inâ*) Kelimesi

“*Râ'inâ* (bizi dinle, bizi gözet, bize çobanlık et)” demeyin...”

Müellifimiz Elmalılı “رَعَيْنَا” (*râ'inâ*) kelimesine uzunca bir açıklama getirmiştir. *Râ'inâ* demek “bize mürâat et” demektir. Mürâat ise hayvanlar için kullanıldığında gütmek, insanlar için kullanılınca yönetmek anlamına gelen *ra'y* kelimesinden gelmektedir. Bu durumda mürâat, bir insanın ne yapacağını, durumunun nereye varacağını izlemek, saygı ve hoşgörü ile dikkate almak gibi manalara gelmektedir. Hz. Peygamber sahabilere bir şey tebliğ ettiğinde “Bize riayet et, bizi gözet ey Allah'ın resulü” derlerdi. Bu sözü söyleyerek “Bizi dinle, müsaade buyur ki anlayalım.” demek isterlerdi. Allah (c.c) da bu anlama gelen kelimeyi yasaklayarak, *râ'inâ* demeyiniz, *unzurnâ*, bizi gözet, bize bak, söze iyi kulak ver, dikkatle dinleyiniz, buyuruyor. M. Hamdi Yazır burada çok ince ve önemli bir edep öğretiminin bulunduğundan bahsederek, *Râ'inâ* sözünün yasaklanma sebebini dört başlıkta izah etmektedir:

Birincisi: Yahudiler kendi aralarında sövmek için *râ'inâ* kelimesini kullanırlardı. Bu tabir Arapça'da “bizim çoban” anlamına gelmektedir. İbrânîce ve Süryanîce de ise “Dinle a sözü dinlenmez herif, dinle a dinlenmeyesi kişi!” anlamlarında hakaret ve alay için kullanılmaktaydı. Yahudiler bunu fırsat bilerek İbrânîce'deki anlama gelecek şekilde ağızlarını bükerek hakaret ve sövmek maksadıyla *râ'ina* demeye başlamışlar. Bunu duyan Sa'd b. Muaz (r.a) “Ey Allah'ın düşmanları, size lanet olsun, bir daha bu sözü kimin söylediğini duyarsam kellesini alırım.” demiş. Onlar da bu söze karşılık “*Siz böyle söylemiyor musunuz?*” demişler. İşte bu yaşanan olay üzerine el-Bakara Sûresi 104. ayet nazil olmuştur (Yazır, 1997, I, 374).

İkincisi: *râ'ina* kelimesi ahmaklık ve kabalık manasına “ruûnet” masdarından gelmektedir. Bundan dolayı burada bir çirkin cinâs vardır. Bu durum edebe aykırı düşmektedir (Yazır, 1997, I, 375).

Üçüncüsü: *Mürâat* riayetten müfâale vezninden gelmektedir. İki kişi arasında ortaklık için kullanılır. Cümleye ‘iki kişi arasında eşitlik’ olduğu anlamı katar. *Râ'ina* sözünü kullananlar bu kelime ile “Sen bizi gözet, sözümüzü dinle ki, biz de seni gözetelim, sözünü dinleyelim.” manalarını kastetmektedirler. Bu da edep sınırları dışında bir ifade kabul edilmektedir. O yüzden *râ'inâ* dememeli, “*unzurnâ*” denmelidir (Yazır, 1997, I, 375).

Dördüncüsü: *Mürâat* kelimesinin aslı *ra'y*'dir. Riayette hayvanî bir gözetme anlamı bulunmaktadır. Nezâket ise insanî bir kavramdır. Bu durumda Müslümana hayvanî

kavramlardan uzak durmak ve sakinmak, insanî kavramları benimseyip, kabul etmek ve uygulamak düşmektedir (Yazır, 1997, I, 376).

2.3. el-Bakara Sûresi 124. Ayette Geçen “إِبْرَاهِيمَ” (İbrahim) Kelimesi

“Hani bir zamanlar Rabbi İbrahim’i birtakım emirler ve hükümlerle imtihan etmişti...”

Müfessirimiz M. Hamdi Yazır, “إِبْرَاهِيمَ” (İbrahim) kelimesinin aslında Süryanîce dilinden geldiğini ve Arapça anlamının ise “merhametli baba” demek olduğunu beyan etmektedir. Süryanîce ile Arapça arasında mana ve lafız yönünden benzerliğin olduğu yönünde bir bilgiyi aktarmaktadır. Ancak Elmalılı bu açıklamayı yaparken bu malumatın kaynağı hakkında bilgi vermemiştir (Yazır, 1997, I, 403).

2.4. Âl-İ İmrân Sûresi 45. Ayette Geçen “الْمَسِيحَ” (Mesih) Kelimesi

“Meryem oğlu İsa Mesih’tir...”

Müellifimiz Elmalılı, *mesih* kelimesinin İbranice olduğunu, “mübarek” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Kelimenin aslı “meşih”tir. Bu kelime de Hz. İsa’nın lakabıdır. İsa isminin de “iyşu” kelimesinden Arapçalaştığını açıklamaktadır (Yazır, 1997, II, 347).

2.5. el-Mâide Sûresi 69. Ayette Geçen الصَّابِئُونَ (Es-Sabiun) Kelimesi

“Muhakkak ki iman edenler (Müslümanlar) ile Yahudiler...”

Müellifimiz M. Hamdi Yazır الصَّابِئُونَ (*es-Sabiûn*) kelimesi hakkında bir dil kitabında bile zor bulunabilecek teferruatlı bilgiler vermektedir. Müellifin açıklamaları özetle şöyledir: Elmalılı, değerlendirmesini yaptığımız kelimenin kıraatlerin çoğunda hemze ile صَابِئٌ, Nâfi ve Ca’fer kıraatlerinde ise hemzesiz صَابٍ ve صَابٌ şeklinde okunduğunu ifade etmektedir. Arapça’da hemze ile صَابِئٌ vezninde meşhur dinden çıkan bir kimseye صَابِئٌ Sabiî denilmektedir. Sicistânî, *Garîbü’l-Kur’ân* adlı eserinde صَابِئٌ ifadesinin “Bir kimse dininden çıkıp başka bir dine girdi.” anlamına geldiğini beyan etmektedir (Sicistânî, 1990, 295). Fahreddin er-Râzî de Yahudiler ve Hristiyanlar arasında yer alan bir gruba الصَّابِئُونَ (*es-Sabiûn*) denildiğini bildirmektedir (er-Râzî, 1999, XXIII, 212). Ebu Hayyan ise صَابِئٌ şeklinde hemzeli okumanın manayı açıklamaya daha yakın olduğunu açıklamaktadır (Ebû Hayyân, 1999, I, 390). Verilen bu anlam kelimenin tam olarak Arapça’da kullanılan manasıdır. Müslüman, Yahudi ve Hristiyan dinlerinin dışında olan kişilere de Sabiî denilmektedir. الصَّابِئُونَ (*es-Sabiun*) kelimesinin Arapça olup olmadığı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Arapça olduğunu zikredenler kelimenin Sabiy صَابِئٌ veya Sabi صَابِئٌ kelimelerinden birinden alındığını söylemektedirler. Arapça olmayıp Süryani gibi diğer dillerden alındığını zikredenlere göre ise kelimenin aslı sâbidir. Sabiî, aynı zamanda Şit (a.s)’ın ikinci oğlunun veya İdris (a.s)’ın oğlunun ismidir, diyenler de bulunmaktadır. Hamdi Yazır, bu bilgileri verdikten sonra üzerinde ihtilaf edilen durumu şöyle değerlendirmektedir: Bu kişilerin kendilerine *sâbiy* dediklerini, Arapların da bunlara sapık veya yıldız tapan anlamında *sâbiû* veya *sâbi* ismini kullandıklarını zikretmektedir. Yine Elmalılı, الصَّابِئُونَ (*es-Sabiun*) kelimesi hakkında şu açıklamaları da yapmaktadır: Bu kişiler Nuh (a.s)’ın dinine inandıklarını sanmaktadırlar ve kibleleri ise kuzey bölgesinden esen rüzgârın yönüdür. *Sabiun* bir kavimdir ve onların dini, Hristiyanların dinine

benzemektedir. Fakat kıbleleri güney bölgesinden esen rüzgârın geldiği yöndür. Nuh (a.s)’ın dinine inandıklarını söylemektedirler (Yazır, 1997, III, 322-358).

2.6. el-Mâide Sûresi 82. Ayette Geçen قَسِيْسٌ (Kissîsîne) Kelimesi

“... Çünkü onların (Hristiyanların) içinde büyüklük taslamayan papazlar (keşişler) ve rahipler vardır...”

Elmalılı M. Hamdi Yazır, قَسِيْسٌ (kissîsîne) kelimesinin gece bir şeyi istemek anlamına geldiğini ifade etmektedir. Hristiyan önderlerine ve onların ibadetle iştigal eden bilginleri hakkında قَسٌ (kass) ve قَسِيْسٌ (kissis) tabiri kullanılmaktadır. Sicistânî, *Garîbü'l-Kur’ân* adlı eserinde قَسِيْسٌ kelimesinine “rahiplerin başı” manasını vermektedir (Sicistânî, 1990, 385). İbnü Atiyye ise قَسِيْسٌ (kissis) kelimesinin aslının Arapça olmadığını sonradan Arapçalaştığını beyan etmektedir (İbn Atiyye, 1999, c. 4 s. 441). Fahreddin er-Râzî de, bu kelimenin aslının Rumca olduğunu ve bilgin anlamına geldiğini tefsirinde belirtmektedir (Râzî, 1999, XII, 414).

2.7. el-En’âm Sûresi 14. Ayette Geçen فَاطِرٌ (Fâtır) Kelimesi

“De ki: “Gökleri ve yeri yoktan var eden (yaratan)...”

Muhammed Hamdi Yazır da diğer müfessirlere benzer açıklamalar yaparak kelimeyi şöyle açıklamaktadır: فَاطِرٌ (Fâtır) kelimesi فَطَرَ (fâtr) kökünden türeyerek ism-i fail veznindedir. Fıtrat kelimesi de bunun bir çeşididir. İbni Abbas’tan şöyle nakledilmiştir: “Ben فَاطِرٌ (Fâtır) kelimesinin manasını tam bilmiyordum, ta ki iki bedevinin bir kuyu başında konuşmalarına şahit olana kadar. Biri diğerine اِنْتَدَأْتُهَا أَي اِنْتَدَأْتُهَا “Ben başladım, önce ben kazdım.” dedi (İbnü’l-Enbârî, 1971, I, 71-72). Ahmed Muhtar’dan şöyle nakledilmiştir: “ فَطَرَ (fâtr) kelimesi bir şeyi icat etti ve onun başlangıcına sebep oldu anlamında kullanılmaktadır.” (Ahmed Muhtar, 2008, III, 1721). Müellif âlimlerin izahlarını naklettikten sonra فَاطِرٌ (Fâtır) kelimesinin “yaratmak” anlamında olduğunu belirtmektedir. (Yazır, 1997, III, 427-428).

2.8. el-En’âm Sûresi 25. Ayette Geçen اَسَاطِيرُ (Esâtîr) Kelimesi

“Bu (Kur’an) ancak eski çağların hikâyelerinden başka bir şey değil, diyeceklerdir.”.

Müellifimiz Elmalılı اَسَاطِيرُ (esâtîr) lafzının سَطَرَ kelimesinden alınan çoğul bir sîga olduğunu belirtmektedir. Tekil hali اُسْتُورٌ (ustûr), اُسْتُورَةٌ (ustûre) veya اَسْتَرٌ (estir), اَسْتَرَةٌ (estire), اَسْتَرَةٌ (estira)’dır. اَسَاطِيرُ (esâtîr) kelimesinin kendi lafzından tekili olmayan çoğul bir isim olduğu da söylenmektedir. İbn Abbas اَسَاطِيرُ (esâtîr) kelimesini “öncekilerin yazdıkları sözler” şeklinde tefsir etmektedir. Fahreddin er-Râzî de çoğunlukla müfessirlerin “öncekilerin yazdıkları şeyler” manasında anlam verdiklerini ifade etmektedir (Râzî, 1999, XII, 506). Müfessirimiz Elmalılı اَسَاطِيرُ (esâtîr) kelimesinin zikredilen tekil formlarının (ustûr, ustûre, estir, estire, estira), Yunanca “isturya” kelimesiyle bağlantılı olduğunu beyan etmektedir. Avrupalılar da bu kelimeye “istivar (histoire)” demektirler. Bizler de dilimizde bu kavramın karşılığı olarak tarih kelimesini kullanmaktayız. Bu durumda اَسَاطِيرُ (esâtîr) kelimesinin asıl manası “tarihler” demektir. Kelimenin Arapça olmayan bir kelimedenden Arapçalaştığı açıklanmaktadır (Yazır, 1997, III, 439-442).

2.9. et-Tevbe Sûresi 8. Ayette Geçen اِلٌّ (İllen) Kelimesi

“Şayet onlar size üstünlük kurar, ellerine fırsat geçerse, sizin hakkınızda akrabalık bağına da antlaşma hükümlerini de gözetmezlerdi.”

Müellifimiz M. Hamdi Yazır ise اِلٌّ (ill) kelimesi hakkında kısa bir değerlendirme yapmaktadır. Aslında اِلٌّ (ill) kelimesi kesinlik, parlaklık manasına gelmektedir. Feryad, yemin, yakınlık ve ahit anlamlarında da kullanılmaktadır. Elmalılı, İbranice اِلٌّ (ill) kelimesinin Arapçalaşarak “ilah” anlamında kullanıldığını kaydetmektedir ancak kimler tarafından söylendiğine dair bir beyanatta bulunmamıştır. Açıklamasının devamında kelimenin anlamını “ilah” olarak aldığımız takdirde Allah adına yapılan yemin manasına geldiğini ifade etmektedir (Yazır, 1997, IV, 324).

2.10. Hûd Sûresi 40. Ayette Geçen التَّنُّورُ (Tennûr) Kelimesi

“Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca...”

Elmalılı Hamdi Yazır da Elif Efendi gibi التَّنُّورُ (tennûr) kelimesinin bizim lisanımızdaki tandır olduğunu ifade etmektedir. Dilde kapalı bir ocak anlamına gelmektedir. Ebü'l-Leys Semerkandî فَارَ التَّنُّورِ (fare't-tennûr) ibaresinin suyun tandırın içinde kaynaması anlamına geldiğini ifade etmektedir (Semerkandî, 1993, II, 150). Muhammed el-Ezherî Tehzîbü'l-lüga adlı eserinde التَّنُّورُ (tennûr) kelimesinin şu manalarda kullanıldığını nakletmektedir:

1. Yeryüzü.
2. Kûfe mescidi tarafında kaynayan su.
3. Sabahın aydınlanması.
4. Aynu'l-verd isimli bir pınar.

el-Ezherî, açıklamasının devamında التَّنُّورُ (tennûr) kelimesi hakkında Leys b. Muzaffer'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: التَّنُّورُ (tennûr) bütün dillerde kullanılmıştır. التَّنُّورُ (tennûr)'un bütün dillerde kullanılması o kelimenin aslında A'cemi olduğunu göstermektedir. Araplar o kelimeyi فعول vezninde Arapçalaştırmıştır. Bu kelimenin aslı تنر köküdür. Bu kök Arapça'da kullanılmadığından bilinmemektedir. السُّنْدُسُ، الدِّينَارُ، الدِّبَاجُ gibi A'cemi kelimeleri Araplar kullanarak Arapçalaştırmıştır (Ezherî, 2001, XIV, 192). Elmalılı التَّنُّورُ (tennûr) üzerindeki değerlendirmesinin nihayetinde kelimenin gerçek manasıyla bir ocak olduğunu, cumhur ulemanın da bu görüşte fikir birliği yaptığını beyan etmektedir (Yazır, 1997, V, 14-17).

2.11. er-Ra'd Sûresi 29. Ayette Geçen طُوبَى (Tûbâ) Kelimesi

“İman edip ve salih amel işleyenlere ne mutlu, onlar için hoş bir hayat ve dönülecek güzel bir yer vardır.”

Müellifimiz Elmalılı da طُوبَى (tûbâ) kelimesinin cennetin ismi olduğunu beyan etmektedir. Aynı zamanda bu kelime Habeş veya Hind dillerinde de kullanılmaktadır. Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Muattib b. Senim, Übey b. Umeyr, Vehb b. Münebbih "Cennette bir ağaçtır." dediklerini rivayet etmektedir. Elmalılı konuyla ilgili merfu olan bir hadisi de tefsirine alarak şöyle neketmektedir: Bir Arabi “Ey Allah'ın Peygamberi! Cennette meyve var mıdır?” diye sormuş, Hz. Peygamber de “Evet cennette bir ağaç vardır ki, o ağaca Tûbâ denilir.”

buyurmuştur (Hanbel, 2001, XXIX, 191; Kurtubi, 1964, IX, 317). طوبى (tûbâ) kelimesi طوب kökünden mastardır. Misk gibi temiz olmak, hoş olmak demektir. er-Ra'd Sûresi 29. Ayette geçen طوبى لهم (Tûbâ lehum) deyimi, تپكى سلامم عليكم (selamun aleyküm) gibi bir dua cümlesidir. Anlamı “hoş olunuz” demektir (Yazır, 1997, V, 171).

2.12. er-Ra'd Sûresi 31. Ayette Geçen يأس (Yey-Esi) Kelimesi

“...İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola erdirirdi...”

Elmalılı Muhammed Hamdi, يأس kelimesinin Neha veya Hevâzin lehçelerinden olduğunu söylemektedir. يأس kelimesi bilmek anlamındadır. Aynı zamanda bir bilginin anlamını bilmemek, bilginin manasını bilmekten ve anlamaktan ümit kesmek demektir (Yazır, 1997, V, 174).

2.13. el-Kehf Sûresi 94. Ayette Geçen ياجوج وماجوج (Ye'cüc-Me'cüc) Kelimeleri

“Şöyle dediler : “Ey Zülkarneyn! Muhakkak ki Ye'cüc ve Me'cüc (adlı kavimler) bu ülkede bozgunculuk yapmaktadırlar.”

Müellifimiz Elmalılı, ye'cüc-me'cüc veya yacûc-macûc isimlerinin Arapça olmayıp, başka dillere ait olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Avrupalılar bu kelimelere Yagug ve Magug demektirler. Bu kelimeler, şeytan soyundan gelenler anlamına gelmektedir. Batı Roma İmparatorluğunu istila eden Hunlar için bu kavramı kullanmışlardır ki, barbar anlamından daha şiddetli bir mana ifade etmektedir. Bazı müfessirlerin ye'cüc-me'cüc kelimelerini Hz. Âdem'in oğulları şeklinde açıklamalarını dile getiren M. Hamdi Yazır, bu görüşü doğru kabul etmemektedir. Çünkü Tevrat'ın birinci cildinin onuncu faslında ye'cüc, Yâfes'in oğullarından biri olarak geçmektedir. Mukâtil b. Süleyman tefsirinde ye'cüc-me'cüc'un Yâfes'in soyundan aynı anne ve babadan iki kardeş olduklarını ifade etmektedir (Mukâtil, 2002, III, 92). Müfessirimiz Elmalılı tüm bu bilgilerden sonra özetle ye'cüc-me'cüc vaktiyle bir ya da iki kavmin özel ismi olsa da doğrusu İslâm dilinde herkesin bildiği anlam, soyu ve aslı belirsiz, din ve millet tanımaz heterojen bir insan topluluğudur. Bu milletin meydana çıkması kıyamet alametlerinden olup, yeryüzünü bozguna uğratacakları rivayet edilmektedir (Yazır, 1997, V, 420).

2.14. el-Hac Sûresi 41. Ayette Geçen الصلوة (Salât) Kelimesi

“O mü'minler öyle kimselerdir ki, kendilerine ülkelerinde imkân ve iktidar versek, namazı erkânına ve şartlarına uygun olarak dosdoğru kılarlar...”

Elmalılı Muhammed Hamdi, صلاة (salât) kelimesinin İbrânice saluta'dan gelip sonradan Arapçalaştığını ifade etmektedir. Yahudilerde namazların kılındığı yerler için kullanılmaktadır (Yazır, 1997, V, 521).

2.15. eş-Şuarâ Sûresi 182. Ayette Geçen قسطاس (Kistâs) Kelimesi

“Doğru terazi ile tartın.”

Müellifimiz Hamdi Yazır, قسطاس (kistâs) kelimesinin mizan, kantar, terazi, çeki gibi ölçü birimleri olarak tarif etmektedir. Aslının Rumca olduğu yönünde bir rivayet nakletmektedir (Yazır, 1997, VI, 136).

2.16. en-Necm Sûresi 9. Ayette Geçen قَوْسَيْنِ (Kavseyn) Kelimesi

“Öyle ki Peygambere olan mesafesi iki yay aralığı kadar hatta daha yakın oldu”.

Müellifimiz Elmalılı diğer müfessirlerin açıkladığı şekilde قَوْسٌ (kavs) kelimesinin yay olduğunu ifade etmektedir. Ancak Hicaz dilinde قَوْسٌ (kavs)’ın zirâ’ (ölçü birimi) anlamında kullanıldığını rivayet etmektedir. Nasıl ki mızrak, değnek, arşın, kulaç, boy, adım, serre, karış, parmak ölçü birimi olarak kullanılıyorsa قَوْسٌ (kavs) da aynı şekilde kullanılmaktadır. Ayette geçen قَابٌ (kab) kelimesi de yayın kabzası ile giriş kısmı olan iki köşe arasındaki mesafeye denilmektedir (Yazır, 1997, VII, 264-265).

2.17. el-Kamer Sûresi 48. Ayette Geçen سَقَرٌ (Sekar) Kelimesi

“Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine, ‘Cehennem dokunuşunu tadın!’ denecek.”

Müfessirimiz Hamdi Yazır, سَقَرٌ (sekar) lafzının yabancı olduğu yönünde bir açıklama yapmış ancak kaynağını belirtmemiştir. Cehennem özel bir adı olduğunu da tefsirinde ifade etmektedir (Yazır, 1997, VII, 322-323).

2.18. Nûh Sûresi 1. Ayette Geçen نُوحًا (Nûh) Kelimesi

“Şüphesiz Nûh’u (a.s.), kavmine, ‘Kendilerine elem dolu bir helak ulaşmadan önce kavmini uyar’ diye peygamber olarak gönderdik.”

Âlûsi (ö.1854) şöyle demektedir: نُوحٌ (Nûh) ismi aslında Arapça değildir, farklı bir dilden gelmiştir. Cevâlîki (ö. 540/1145) de Arapça olmayıp sonradan Arapçalaştığını söylemektedir (Âlûsî, 1989, XV, 76). Kirmânî (ö. 500/1106’dan sonra) ise, نُوحٌ (Nûh) kelimesi A’cemi olup Arapça’da النَّوْحُ mastarından türetilerek yalvarmak, yakarmak anlamlarında kullanılmıştır, demektedir (Kirmânî, 2010, II, 1255). Müellifimiz Elmalılı نُوحٌ (Nûh) kelimesi hakkında bu bilgileri nakletmektedir. Ayrıca kendisinin görüşünü beyan etmemektedir.

2.19. Nûh Sûresi 23. Ayette Geçen وَدًّا (Vedden) Kelimesi

“Sakın ilâhlarınızı terketmeyin. Hele hele Vedd’i...”

Hamdi Yazır وَدًّا (vedd)’i şöyle izah etmektedir: Bu isim Hz. Nuh (a.s)’un kavminin kendilerince en büyük olduğuna inandıkları ve tapındıkları puttur. Ayette geçen vedd ve suva putları, yeğus, yeuk ve nesr’in hepsine karşılık gelmektedir. Bazı müfessirler bu putların Araplara geçtiğini haber vermektedirler. Bundan dolayı Araplar; Abd-i Vedd şeklinde isimler takmışlardır. İbnü Ebî Hâtim وَدًّا (vedd)’in putların en büyüğü olduğunu rivayet etmektedir (İbn Hâtim, 1998, X, 3375). Yine Elmalılı Vedd ile ilgili şu bilgileri de vermektedir: وَدًّا (vedd) kavmi arasında sevilen bir Müslümandı. Ölünce Babil yurdunda kabrinin yanında bir ordu kuruldu. Yas tutuldu. İblis onların bu yas tutma halini görünce insan şeklinde gelerek onlara: “Sizin hüzünlenip gözyaşı döktüğünüzü ve üzüldüğünüzü görüyorum. Size o putun bir suretini yapsam, bir araya geldiğiniz yerlere koysanız” dedi. Onlar da “Tamam” dediler. Bunun akabinde İblis وَدًّا (vedd)’in resmini yaptı. Resmî toplandıkları yerlere astılar. Babilliler onu anarlardı. İblis daha sonra onları ikna ederek evleri için de birer put yaptı ve evlerine koymalarını sağladı. Bu şekilde herkes evlerinde dahi وَدًّا (vedd)’i anar oldular. Nesilden nesile bu anma adet şeklini aldı ve

zamanla neden anıldığı unutulmuş bir ilah gibi tapılmaya başlandı. Müellifimiz son olarak bu ismin aslında Arapça olmadığını başka bir dilden geldiğini ifade etmektedir. *وَدَّ* (*vedd*) ismi Hintliler'in *Veda*'sını andırmaktadır (Yazır, 1997, VIII, 271-274).

2.20. Nûh Sûresi 23. Ayette Geçen *سُوَاعًا* (*Suvâ'an*) Kelimesi

“Sakın ilâhlarınızı terk etmeyin. Hele hele *Vedd*'i, *Sivâ*'ı...”

Müellifimiz Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinde *سُوَاعًا* (*suvâ'an*) kelimesinin Hz. Nuh (a.s.)'un kavminin kendilerince en büyük olduğuna inandıkları ve tapındıkları putlardan bir tanesidir. Ayette geçen *vedd* ve *suva* putları, *yeğus*, *yeuk* ve *nesr*'in putlarından daha büyük ve onların hepsine karşılık gelmektedir. Bazı tefsir âlimleri bu putların diğer milletlerden Araplara geçtiğini haber vermektedirler. Bundan dolayı Araplar; *Abd-i Suvâ* şeklinde isimler takmaktadırlar. Âlûsi (ö. 1270/1854) şöyle rivayet etmektedir: Buhârî (ö. 256/870), İbnü Manzur (ö. 711/1311) ve İbn Merduye (ö. 410/1020) İbn Abbas'tan (ö. 68/687-688) “Nuh kavmindeki putlar sonradan Araplara geçmiştir. *Suvâ*, Hüzeyl'in putu olarak bilinmekteydi.” (Âlûsi, 1980, XV, 86). *el-Keşşâf*'in müellifi Zemahşerî (ö. 538/1144) *Suvâ*'nın kadın şeklindeki put olduğunu beyan etmektedir (Zemahşerî, 1986, XIV, 619). Elmalılı da tüm bu izahları zikrettikten sonra *سُوَاعًا* (*Suvâ*) kelimesinin Arapça olmadığını, başka dilden Arapçalaştığını ifade etmektedir (Yazır, 1997, VIII, 271-272).

2.21. Nûh Sûresi 23. Ayette Geçen *يَغُوث* (*Yeğus*) Kelimesi

“Sakın ilâhlarınızı terk etmeyin. Hele hele *Vedd*'i, *Sivâ*'ı, *Yeğûs*'u.”

Elmalılı, *وَدَّ* (*vedd*) ve *سُوَاعًا* (*Suvâ*) kelimeleri için sarf ettiği sözlerin benzerini de *يَغُوث* (*yeğus*) kelimesi için sarf etmektedir. Hz. Nuh (as.)'un kavmi bu putlara çok değer vermekte, onları kendi aralarında en büyük ve değerli sayarak tapınmaktadırlar. Tapındıkları putların kendi aralarında dereceleri bulunmaktadır. *وَدَّ* (*vedd*) ve *سُوَاعًا* (*Suvâ*) putlarının en büyükleri olduğu yukarıdaki kısımlarda geçmektedir. Büyüklük farkını müfessirler ayette geçen *لَا* (*la*)'nın bazılarında söylenip bazılarında söylenmemesinden çıkarmaktadırlar. Müfessirlerin bazıları bu put isimlerinin başka milletlerden Araplara geçtiğini belirtmektedirler. Araplar da bu isimleri alıp kullanmışlardır. İbn Abbas bu put isimlerinin Hz. Nuh (a.s.)'un kavmindeki putların ismi olduğunu açıklamaktadır. Araplar *abd-i yeğûs* şeklinde isimler dahi kullanmaktadırlar. İbn Münzir *yeğûs* putu ile ilgili şöyle bir rivayette bulunmaktadır: Ebu Osman *Yeğûs*'u gördüğünü, kurşundan yapıldığını, çıplak bir deveye yüklenildiğini ve bu şekilde yolda giderken çökene kadar ona dokunulmadığını, kendi başına oturduktan sonra o bölgeyi insanların kabul edip, beğenerek konakladıklarını ifade etmektedir. Araplar bu putlara o kadar tapınmaktadırlar ki çocuklarına verdikleri isimlerle çocuğunun puta ait olduğunu belirtmektedirler. Zemahşerî *el-Keşşâf* adlı eserinde *Yeğûs*'un arslan şeklinde bir put olduğunu belirtmektedir (Zemahşerî, 1986, IV, 619). Hamdi Yazır da *يَغُوث* (*yeğûs*) kelimesinin Hz. Nuh (a.s.)'un kavminin tapındıkları putlardan biri olduğunu açıklayarak, bu kelimenin Arapça olmadığını, Hintlilerden Arapçaya geçtiğini ifade etmektedir (Yazır, 1997, VIII, 271-272).

2.22. Nûh Sûresi 23. Ayette Geçen *يَعُوق* (*Ye'ûk*) Kelimesi

“Sakın ilâhlarınızı terk etmeyin. Hele hele *Vedd*'i, *Sivâ*'ı, *Yeğûs*'u, *Ye'ûk*'u...”

Müfessirimiz Muhammed Hamdi يَغُوث (ye‘ûk) kelimesini وَدَّ (vedd), سُوَاعًا (Suvâ) ve يَغُوث (yeğûs) kelimeleri ile birlikte değerlendirmektedir. Bunların her biri Hz. Nuh (a.s)’un kavminin tapındıkları birer puttur. Âlûsi, İbn Abbas’tan şöyle rivayette bulunmuştur: Hz. Nuh (a.s)’un kavmindeki putlar kendilerinin ürettikleri bir put değildi. Bu putlar Araplara sonradan geçmiştir. يَغُوث (ye‘ûk) putu aslında Hamedân’a ait bir puttu. يَغُوث (ye‘ûk) ismi aslında o devirde yaşamış iyi insanlardan biriydi. Vefatından sonra insanlar يَغُوث (ye‘ûk) ve buldukları bölge adına heykeller dikmeye başladılar. Bu dikilen heykellere de Nûh sûresi 23. ayette geçen وَدَّ (vedd), سُوَاعًا (Suvâ), يَغُوث (yeğûs), يَغُوث (ye‘ûk) ve نَسْرًا (nesr) isimlerini verdiler. Zamanla bu isimdeki şahısları tanıyan halk vefat edince, arkadan gelen nesil dikilen heykellere tapınmaya başlayarak onları put ilan ettiler. Âlûsi açıklamasının devamında bu putların insan şeklinde olduğunu ifade etmektedir (Âlûsi, 1980, XV, 86). Elmalılı Hamdi Yazır, bu bilgileri naklettikten sonra ayetin tefsirinin sonunda bu put isimlerinin Arapça olmadıklarının anlaşıldığını beyan etmektedir (Yazır, 1997, VIII, 271-274).

2.23. Nûh Sûresi 23. Ayette Geçen نَسْرًا (Nesr) Kelimesi

“Sakın ilâhlarınızı terk etmeyin. Hele hele Vedd’i, Suvâ’ı, Yeğûs’u, Ye’ûk’u ve Nesr’i

Müellifimiz Elmalılı’nın Nûh Sûresi 23. Ayette geçen وَدَّ (vedd), سُوَاعًا (Suvâ), يَغُوث (yeğûs) ve يَغُوث (ye‘ûk) kelimelerinin Hz. Nuh (a.s)’un kavminin tapındıkları putlar olduğu yönündeki açıklamalarına yukarıda değinmiştik. Yazarımız aynı ayette geçen نَسْرًا (nesr) kelimesinin de Hz. Nuh (a.s)’un kavminin tapındığı başka bir put olduğunu ifade etmektedir. Âlûsi, İbn Abbas’tan şöyle rivayette bulunmuştur: Hz. Nuh (a.s)’un kavmindeki putlar kendilerinin ürettikleri bir put değildi (Âlûsi, 1980, XV, 86). Bu putlar Araplara sonradan geçmiştir. نَسْرًا (nesr) kelimesi Himyer’in put idi (Yazır, 1997, VIII, 271-274).

2.24. el-Mutaffifîn Sûresi 7. Ayette Geçen سِجِّين (Siccîn) Kelimesi

“Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak “Siccîn” dedir.”

Elmalılı Hamdi Yazır da Elif Efendi gibi سِجِّين (siccîn) kelimesinin açık bir şekilde kitap manasında olduğunu beyan etmektedir. Kötü insanların durumu, nüfus kayıtları, amel defterleri ve hüküm ve ceza belgelerinin kayıtlı olduğu yere de سِجِّين (siccîn) denilmektedir. Aynı zamanda hapis anlamına da geldiği ifade edilmektedir. Bu kelimenin lügat yönünden asıl manası hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Fakat genel hatlarıyla سَجَن kökünden gelme ihtimali ağır basmaktadır. سِجِّين kelimesinin zindan, سَجَن kelimesi ise zindana atmak manalarında kullanılmaktadır. Müellifimiz M. Hamdi Yazır, Ebu Hayyan’dan (ö. 745/1344) şöyle bir bilgi nakletmektedir: Çoğu müfessirlere göre سِجِّين (siccîn) سَجَن kökünden fiil kalıbında bir kelimedir. Sikkir kelimesi de öyledir. Hapseden kişi manasında kullanılmaktadır (Ebu Hayyan, 1999, X, 427). Müfessirimiz Muhammed Hamdi bu bilgileri aktardıktan sonra سِجِّين (siccîn) kelimesinin zindan, hapseden, zindanda hapsedilen gibi manalara geldiğini veyahut kötülerin bilgileri zindan siccilindedir anlamında kullanıldığını ifade etmektedir (Elmalılı, 1997, VIII, 470-472).

2.25. el-Fîl Sûresi 3. Ayette Geçen أَبَابِيل (Ebâbil) Kelimesi

“Onların üzerine sürü sürü kuşlar gönderdi.”

Müellifimiz Elmalılı el-Fîl Sûresi 3. Ayette geçen أَبَابِيلَ (*ebâbil*) kelimesinin, aynı ayette geçen طَيْرًا (*tayran*) kelimesinin sıfatı veya hali ya da beyan atfı olması yönünden garîb bir kelime olduğunu söyler. Bir kısım tefsir müellifleri أَبَابِيلَ (*ebâbil*) kelimesinin tekil hali olmayan kelimelerden biri olduğunu ifade etmektedirler. Bu görüşü Beyzâvî (Beyzâvî, 1997, V, 339), Ferra (ö. 207/822) ve Ebu Ubeyde (ö. 18/639) de desteklemektedir (Ebu Hayyan, 1999, c. 10 s. 543). Bazı müfessirler ve dilciler ise أَبَابِيلَ (*ebâbil*) kelimesinin tekilinin bulunduğunu açıklamışlardır. Misal olarak Taberî (Taberî, 1994, IX, 200), el-İsfahânî (İsfahânî, 1991, 60) ve Neseî (Neseî, 1998, c. 3 s. 681). O kelimeler şunlardır: الْإِبْبُولُ (*ibbevl*) veya إِبَالٌ (*ibal*) ya da إِبِيلٌ (*ibbil*) ve أَبَابِيلَ (*ebâbil*) (Yazır, 1997, IX, 280).

2.26. el-Fîl Sûresi 4. Ayette Geçen سَجِيلٍ (*Siccîl*) Kelimesi

“O kuşlar, pişirilmiş balıktan taşları savaş alanında bulunanlara atıyordu.”

Muhammed Hamdi Yazır da السَّجِيلُ (*siccîl*) kelimesi hakkında kendi kanaatini belirtmeden önce bazı müfessirlerin görüşlerini açıklamaktadır. Şöyleki: İbn Hişam (ö. 218/833), السَّجِيلُ (*siccîl*) kelimesinin Araplarda şiddetli, katı, sert anlamına geldiğini, aynı zamanda السَّجِيلُ (*siccîl*) kelimesinin Farsça seng ve gil kelimelerinden Araplara geçtiğini ifade etmektedir. Seng, taş; gil ise çamur demektir. Kiremit gibi çamurdan taşlaşmış manasına gelmektedir (İbn Hişam, 1995, I, 49). Âlûsî (ö. 1270/1854) ise bu kelimenin Arapça büyük kova manasında olduğunu belirtmektedir (Âlûsî, 1980, XV, 468). Zemahşerî de farklı bir anlam vererek şöyle demektedir: سَجِينٌ (*siccîn*) kelimesi kâfirlerin amel defterlerinin adıdır. السَّجِيلُ (*siccîl*) ise azapların yazıldığı kitaptır. Elmalılı bu açıklamaları naklettikten sonra السَّجِيلُ (*siccîl*) kelimesinin defter manasından türemesinin daha uygun olduğunu belirtmektedir. Açıklamasının son kısmında ise müellifimiz bu taşların boyutları hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: Rivayetlere göre bu taşların hacimleri mercimek ve nohut kadar veyahut da koyun gübresi kadardı. Bu taşları taşıyan her bir kuşun ağızında bir tane, ayaklarında da iki tane olmak üzere üçer adet taş bulunmaktaydı (Yazır, 1997, IX, 282-283).

2.27. el-Felak Sûresi 3. Ayette Geçen غَاسِقٍ (*Ġasîk*) Kelimesi

“Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden.”

Elmalılı غَاسِقٍ (*Ġasîk*) kelimesinin birçok manaya hamledildiğini belirterek tefsirinde bunları tek tek açıklamaktadır. Söz konusu açıklamalar şöyledir: Öncelikle غَاسِقٍ (*Ġasîk*) kelimesinin masterları olan غَسَقٌ (*Ġasak*), غُسُوقٌ (*Ġusûk*), غَسَقَانٌ (*Ġesekan*) dilde şiddetli karanlık, dolgunluk, akmak, soğukluk ve kokmak manaları ile alakalıdır. Kelimenin asıl manası dolmak, akmak, dökülmek demektir. Gecenin gündüzden çıkarak karanlığa hücum eder gibi dalarak çok karanlık olmasını غَسَقٌ (*Ġasak*), غُسُوقٌ (*Ġusûk*), غَسَقَانٌ (*Ġesekan*) kelimeleri ifade etmektedir. Buğdayın içinde bulunan karacaya (hayvan yemi olarak kullanılan bir ot) da غَاسِقٍ (*Ġasîk*) denilmektedir. Gözün dumanlanıp görünmez bir hal alması ya da yaşarıp sulanması durumunu ifade etmek için de غُسُوقٌ (*Ġusûk*), غَسَقَانٌ (*Ġesekan*) kelimeleri kullanılmaktadır. Yine غَسَقَانٌ (*Ġesekan*) kelimesi, yaradan irinin akmasını, yağmurun çiselemesini, memeden sütün dökülmesini, genel anlamda bir şeyden suyun akma durumunu anlatmak için de kullanılmaktadır. Pis kokulu veya içilemeyecek derece soğuk suya غَسَقٌ (*Ġasak*) ve غَسَاقٌ (*Ġassak*) denilmektedir. “إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَاقًا.” *“Ancak bir kaynar su ve irin (içecekler).”* (en-Nebe 78/25) ayetinde geçen غَسَاقًا (*Ġessak*) kelimesi bu anlamda su ve irin içerler şeklinde tefsir

edilmektedir. el-Cevâlikî (ö. 540/1145) عَسَاكُ (ğassak) kelimesinin Türkçe'den Arapçaya geçtiğini ve garib kelimelerden olduğunu nakletmektedir (Cevâlikî, 1990, s. 461). Müellifimiz Elmalılı da Türkçe'de عَسَاكُ (ğasak) diye bir kelimenin bilinmediğini ancak bir benzerlikten bahsederek عَاسِيكُ (ğasîk) kelimesinin Türkçe'deki "kasık" lafzına benzediğini belirterek anlamının da şehvet kuvveti manasına geleceğini ifade etmektedir. Yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere عَاسِيكُ (ğasîk) kelimesi ism-i fail formunda olup, karartan, kararan, dolan, akan, dökülen, soğuk olan anlamlarında kullanılması dil açısından daha doğru olmaktadır (Yazır, 1997, IX, 488-494).

SONUÇ

Garîbü'l-Kur'ân ismi Kur'ân-ı Kerim'de herkesin bilmediği, anlamakta güçlük çektiği lafızlar için kullanılmaktadır. Bu lafızlar, Araplarda kullanılan lehçe farklılığından kaynaklanmıştır ya da yabancı toplumlardan Arap aksanına uyum sağlayarak Arapçaya geçmiştir. Garîbü'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemin şartlarına dikkat ederek ele alınmalıdır. Kur'ân'da herkesin bilmediği, anlamakta zorluk çektiği bazı kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler Garîbü'l-Kur'ân ilminin konusunu oluşturmaktadır. Allah'ın kelamının doğru bir biçimde anlaşılması, hiç şüphesiz Kur'ân'da yer alan tüm lafızların doğru anlaşılması ile mümkündür. Garîbü'l-Kur'ân ilminin bilinmesi müfessirler için zorunlu olarak addedilmektedir. Bu ilim dalı Kur'ân ilimleri arasında en temel ilimlerden biri olarak görülmektedir. Garîbü'l-Kur'ân ilmini bilmeyenlerin Kur'ân-ı Kerim üzerinde yorum yapmaları uygun görülmemektedir. Garîbü'l-Kur'ân ile ilgili çok sayıda eserin mevcut olması bu ilim dalının önemini gözler önüne sermektedir.

Elmalılı tefsirinde garîb kelimelerle ilgili yapılan izahları, diğer lugat kitaplarıyla mukayeseli olarak incelediğimizde şu sonuçlara ulaştık:

1. M. Hamdi Yazır, tefsirinde çok sayıda garîb kelime hakkında herhangi bir açıklama yapmamaktadır.
2. M. Hamdi Yazır, tefsirinde konu ile ilgili müstakil bir bölüm oluşturmamış, garîb kelimelere dair doğrudan bir tanımlama da yapmamıştır.
3. Müfessir, Garîbü'l-Kur'ân ile ilgili görüşlerine ayetleri tefsir ederken değinmektedir.
4. Kur'ân'da *muarreb*/yabancı dilden Arapça'ya geçen kelime bulunup bulunmadığı hususunda Elmalılı, bazı lafızların farklı dil ve lehçeler ile ortak olduğunu veyahut da o dilden Arapçalaştığını belirtmektedir.
5. Elmalılı, garîb kelimelere referans olarak ele aldığımız lugat kitaplarındaki anlamlara benzer manalar vermiş fakat bazı kelimelere detaylı açıklamalar yapmıştır.

Elmalılı tefsirinin mukaddimesinde yararlandığı kaynakları zikretmiş ancak garîb kelimeleri açıklarken bazı yerlerde kaynağını zikrettiği, bazı yerlerde de kaynak zikretmediği görülmektedir. Fakat günümüzde yapılan akademik çalışmalarda olduğu gibi detaylı bir kaynak bilgisi, -devrin şartlarında kullanılmadığından olsa gerek- faydalanılan kitapların cilt ve sayfa numaraları dipnot olarak müfessirin eserinde mevcut değildir. Hamdi Yazır, her ne kadar garîb

olarak yirmi yedi adet kelimeye izahat getirse de, izahları bakımından gayet doyurucu ve faydalı bilgiler ihtiva etmektedir. Dilci bir müfessir olmamasına rağmen bazı lafızları izah ederken sayfalar dolusu bilgiyi okuyucunun istifadesine sunmaktadır.

Çalışmamız neticesinde, Kur'an'da yer alan garîb kelimeler konusuna dair Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın açıklamalarını dikkate aldığımızda, müsteşriklerin iddia ettiği gibi farklı dillerden yüzlerce kelimenin Kur'an'da kullanıldığı görüşünün doğru olmadığı düşüncesine ulaştık. Dillerin tarih boyunca etkileşim halinde olduğu dilbilimsel çalışmalar yapanlar tarafından dile getirilmektedir. Bu cihetten hareketle Kur'an'ın nüzul ortamı göz önüne alındığında garîb olarak nitelendirilen kelimelerin farklı dil ve lehçelerden olduğu gibi alınmadığı, bir etkileşim sonucunda Arap aksanına uyarlanarak Arapçalaştığı görülmektedir. Zaten ulemanın çoğunluğunun görüşü de bu yöndedir. Kur'an-ı Kerim'de garîb kelimelerin varlığını kabul edenlerin görüşünü kabul ettiğimizi farz etsek bile, bir kitapta farklı dil veya lehçelerden kelimelerin bulunması o kitabı yabancı yapmaz. Tam tersine zengin bir içeriğe sahip olmasından dolayı takdir toplar. Bu sebepten hareketle de Kur'an'da garîb kelimelerin varlığı ya da yokluğu O'nun yabancı bir eser olduğu anlamına gelmez. Bu iddiaları gündeme getirenlerin asıl gayesinin, Kur'an'ın asıl mesajından insanları uzaklaştırmayı amaçladıkları söylenebilir. Elmalılı üzerinde tartışılan kelimelere dair detaylı değerlendirmeler yaparak konu hakkında şüpheye yer bırakmayacak açıklamalar yapmaktadır. Biz de konuya bu cihetten bakarak Kur'an-ı Kerim'de garîb kelimelerin bulunmasının onun mesajından bir şeyi eksiltmediğini, tam tersine muhtevaya zenginlik kattığını ifade etmek isteriz.

KAYNAKÇA

- Ahmed Muhtar, Ö. (2008). *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti el-Muasıra*. Kahire: Âlemü'l-Kutub.
- Aktaş, B. (2022). *Fahreddin Râzî tefsiri'nde Garîbü'l-Kur'an*. İstanbul: Cinius.
- Akyüzöğlü, H. (2004). *Taberi tefsîri'nde Garîbü'l-Kur'an*. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Albayrak, H. (1993). *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsir anlayışı*. AÜİF 34/1 155-173.
- Âlûsi, Ş. (1980). *Rûhu'l-meânî*. Tah. Ali Atiyye. Cilt 15. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Altuntaş, H., Şahin, M. (2006). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: T.D.V.Y.
- Arslan, Ş. (1982). *İbnu'l-Yezîdî ve Garîbü'l-Kur'an'ı*. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Âsım, A. (2013). *Kâmus tercümesi*. Cilt 6. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Beyhakî, A. (2003). *Şu'abü'l-iman*. Tah. Abdu'l-Ali Hamid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Beyzâvî, N. (1997). *Envârü't-tenzîl ve esrarü't-te'vîl*. Cilt 5. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- Bilmen, Ö. (1973). *Büyük tefsir tarihi*. İstanbul: Bilmen.
- Cerrahoğlu, İ. (2007). *Tefsir usûlü*. Ankara: TDV.
- Cerrahoğlu, İ. (1996). *Garîbü'l-Kur'an*. C. 13. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Cerrahoğlu, İ. (1978). *Tefsirde Atâ b. Ebî Rabah ve İbn Abbas'tan rivayet ettiği Garîbü'l-Kur'an'ı*. Ankara: A.Ü.İ.F.D.
- Cevâlîkî, M. (1990). *El-Muğarreb*. Tah. Abdurrahim F. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- Demirci, M. (2014). *Tefsir tarihi*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V.Y.
- Ebû Hayyan, M. (1999). *el-Bahrü'l-muhît*. Cilt 10. Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Elmalı, H. (2018). *Muhammed b. abû bakr ar-Râzî ve tafsîr Garîb al-Kur'an'ı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Elmalı, H., Arslan, Ş. (1996). "Garîb". İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi
- Ersöz, İ. (1993). *Muhammed Hamdi Yazır sempozyumu: Elmalılı Hamdi Yazır ve tefsirinin özellikleri*. TDV 109/1. 169-177.
- Ezherî, M. (2001). *Tehzîbü'l-luga*. Tah. Muhammed Mur'ib. Cilt 15. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- Demirci, M. (2018). *Tefsir terimleri sözlüğü*. İstanbul: M. Ü. İ. F. V. Y.

- Ferâhîdî, H. (2003). *Kitâbü'l-ayn*. Thk. Mehdi el-Mahzûmi-İbrahim el-Samurraî. Beyrut: Dâru'l Hilal.
- Gümüş, S. (1987-1988). *Garîbu'l- Kur'ân tefsîrinin doğuşu*. C 5-6. S. 10-26. İstanbul: M.Ü.İ.F.D.
- Hanbel, A. (2001). *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Heysemi, H. (2015). *Mecma'u'z-zevaid ve menba'u'l-fevaid*. Cilt 10. Cidde: Dâru'l-Minhac.
- İbn Atıyye, A. (1999). *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. Tah. Sıdkı Cemil. Beyrut: Dâru'l Fikr.
- İbnü'l-Enbârî, M. (1971). *Kitâbü izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*. Dimeşk: Matbuâtu Mucemmegî Lügati'l-Arabiyye.
- İbnü'l-Esîr, M. (1979). *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. Thk. El-Zâvi, Tahir Ahmed. Beyrut: Mektebe el-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, M. (1997). *el-Kâmil fi't-tarih*. Tah. Ömer Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi
- İbn Hâtim, A. (1998). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*. Tah. Es'ad et-Tayyib. Cilt 13. Sudi Arabistan: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz.
- İbn Hişâm, A. (1990). *Es-Sîretü'n-nebeviyye*. Tah. Tâhâ Sâd. Cilt 2. Tanta: Dârü's-Sahâbe Li't-Türâs.
- İbn Manzur, C. (1990) *Lisânü'l-arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr.
- İsfahânî, R. (1991). *el-Müfredât fi Garîbü'l-Kur'ân*. Tah. Safvan Davudî. Beyrut: Darü'l-Kalem.
- Kirmânî, T. (2010). *Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vîl*. Cilt 2. Beyrut: Muessesetu Ulumü'l-Kur'ân.
- Kurtubi, M. (1964). *el-Cami 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Mısır: Darü'l-Kutubi'l-Mısriyye.
- Köksal, A. C., Kaya, M. (2011). *Meşrutiyetten Cumhuriyete makaleler*. İstanbul: Klasik.
- Müslim, K. (1996). *el-Camiu's-sahih*. Cilt 5. Kahire: İsa el-Halebi.
- Nesefî, M. (1998). *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*. Cilt 3. Beyrut: Dârü'l-Kelime.
- Paksüt, F. (1993). *Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu: Merhum Dayım Hamdi Yazır*. TDV 109/1 2-24.
- Râfîf, M. (2012). *Târîhu âdâbi'l-arab*. Kahire: Müessesetü Hindâvi.
- Râzî, F. (1999). *Mefâtihu'l-gayb*. Cilt 23. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- Semerkindî, A. (1993). *Bahrü'l-ulûm*. Cilt 3. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Sicistânî, M. (1990). *Garîbü'l-Kur'ân*. Tah. Muhammed Edip. Suriye: Dâru Kuteybe.
- Suyûtî, C. (2004). *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*. Tah. Ahmed b. Ali. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Suyûtî, C. (2003). *el-Câmiu's-sağîr*. Tah. Yusuf en-Nebhanî. Beyrut: Dâru'l Fikr.

Şehristânî, A. (2016). *el-Milel ve'n-nihal*. Haz. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Taberî, M. (1994). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Cilt 24. Beyrut: er-Risale.

Tehânevî, M. (1996). *Keşşafü istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. Cilt 2. Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirun.

Okumuş, M. (2012). *Ulûmü'l-Kur'an (Kur'ân ilimleri)*, (ed) Mehmet Akif Koç, Tefsir El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.

Okuyan, M. (2015). *Çok anlamlılık bağlamında Kur'ân sözlüğü*. İstanbul: Düşün.

Yavuz, Y. (1995). "Elmalılı Hamdi Yazır." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (1. Baskı Cilt. 11, s. 37-62). İstanbul: TDV.

Yazır, M. (1997). *Hak Dini Kur'ân Dili*. Cilt 9. İstanbul: Yenda.

Zemahşerî, M. (1986). *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Cilt 4. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî.

Zemahşerî, M. (1998). *Esasü'l-belâğa*. Cilt 2. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zerkeşî, A. (1988). *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-fikr.

Zerkeşî, A. (2007). *el-Bahru'l-muhîl fî usûli'l-fikh*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.